

proklus

zekânın verdiği mutluluğu
ancak zekâ sahibi ruhtar
yaşayabilir

İstanbulu bir düşünürden ussal ve
imgesel bir dünyanın tasarımı



DESTEK YAYINLARI: 1348

FELSEFE: 45

**PROKLUS / ZEKÂNIN VERDİĞİ MUTLULUĞU ANCAK
ZEKÂ SAHİBİ RUHLAR YAŞAYABİLİR**

Yayına Hazırlayan: Kaan Demirdöven

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Yelda Cumaloğlu
Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Felsefe Serisi Yayın Koordinatörü: Özlem Küskü
Çevirmen: Ilgaz Topgül
Son Okuma: Devrim Yalkut
Kapak Tasarım: İlknur Muştu
Sayfa Düzeni: Cansu Poroy
Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak - Mesud Topal

Destek Yayınları: Ekim 2020

Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-605-311-980-7

© Destek Yayınları
Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul
Tel. (0) 212 252 22 42
Faks: (0) 212 252 22 43
www.destekdukkan.com
info@destekyayinlari.com
facebook.com/DestekYayinevi
twitter.com/destekyayinlari
instagram.com/destekyayinlari



Deniz Ofset – Çetin Koçak
Sertifika No. 48625
Maltepe Mahallesi
Hastane Yolu Sokak No. 1/6
Zeytinburnu / İstanbul

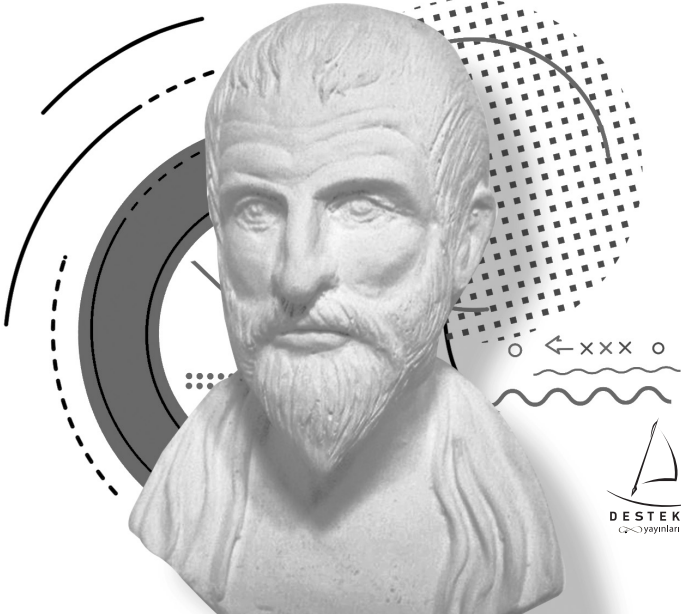


proklus

zekânın verdiği mutluluğu ancak zekâ sahibi ruhlar yaşayabilir

İstanbulu bir düşünürden ussal ve
imgesel bir dünyanın tasarımı

Yayıma Hazırlayan: Kaan Demirdöven



*Beni Proklus ile tanıştıran
felsefe hocam Cengiz Erengil'e ve
bu çalışmayı hazırlarken çevirileriyle
büyük destek olan öğrencim
İlgaz Topgül'e çok teşekkür ederim.*

Proklus hakkında

Proklus, biyografisini yazan Marinus'tan öğrendiğimize göre 8 Şubat 412 tarihinde Konstantinopolis'te (İstanbul'da), yani Doğu Roma İmparatorluğu'nda dünyaya geldi. Ailesi doğumundan kısa süre sonra Anadolu'da, o zamanlar Xanthos olarak bilinen, günümüzde Antalya'nın bulunduğu bölgeye yerleşti.

Babası önemli bir avukattı ve entelektüeldi. Proklus'un çocukluğu Antakya'da paganların ve ilk Hıristiyanların arasında geçti. Gençliğinde büyücü ve ozanlardan dinlediği mistik hikâyeler ile paganlar ve ilk Hıristiyanların mistik yaşamları arasında bir ortak zemin olduğunu sezinliyordu. Proklus dini yaşamına burada başladı, Apollon ile Minerva'ya ibadetlerini yerine getiriyordu. Bir söylentiye göre Apollon, gençken geçirdiği bir hastalığı ona dokunarak iyileştirmiştir. Ama bir yandan da babasının hukuk ve felsefe sohbetleri, aklının en derin yerlerinde metafizik bir kaşıntıya sebep oluyordu.

Her şeye rağmen Proklus babasının yolundan gidecek ve hukuk okuyacaktı. Eğitim yaşı gelince önce

retorik ve felsefe çalışmak için Atina'ya, daha sonra da Mısır'a, Alexandria'ya (İskenderiye) hukuk eğitimi almaya gitti. Felsefeyle ilk ciddi karşılaşması burada oldu. Philon'un mistik ve dini metinleri Platoncu bir bakış açısıyla, felsefi olarak yorumladığı ve Yeni Platoncu Plotinos'un Sokratikler dönemine ait olan Varlık sorununu çözümlenmeye çalıştığı Yayılım Teorisi, İskenderiye'nin entelektüel karakterini oluşturuyordu. Bu teori, ileride İslam filozoflarınca ve mistiklerince (İbni Arabi, Sühreverdi) benimsenecek ve Südur nazariyesi olarak literatüre geçecekti.

Bilgiye aç ve meraklı bir genç için daha ideal bir yer olamazdı. İskenderiye adeta döneminin kültür merkeziydi. Proklus burada felsefe, matematik ve retorik alanlarında usta hocalardan eğitim aldı ve sonra İstanbul'a geri döndü. Burada avukat olarak mesleğini icra etmeye başladı.

Proklus o kadar başarılı bir retorik (belagat) ustasıydı ki kısa sürede senatoya bile atandı. Felsefi fikirleri hayranlık uyandırıcıydı. Platon'un mağara metaforunu geliştirmiş ve şehre uygulamıştı. Ona göre mağara, sonsuz âlemin minyatür bir metaforuydu. Yetişkin bir yaşta İstanbul'a belediye başkanı olarak atandı. Fakat bu görev kısa sürdü, çünkü dönemin siyasi ve dini görüşlerine ters düşen tavırlar sergiliyordu.

Proklus, döneminin tüm inanç biçimlerini, mistik yaşamları ve onların metinlerini, ilahilerini (Hermes, Orfeus) çok iyi incelemişti. Hatta her birini icra ettiği

söylenir. Öyle ki Mısır tanrıları için ilahiler yazmıştır. İstanbul'a belediye başkanı iken şöyle bir şiir yazdığı rivayet edilir:

“Bir kente ait ibadetlerle ilgilenmek bir filozofa uygun düşmez, çünkü o bütün dünyanın evrensel tefsircisi olmalıdır.”

Onun yağmur yağdırdığı, depremi durdurduğu gibi kehanetlere ve mucizelere sahip olduğuna inanılmıştır.



Bütün bu mistik anlatımların yanı sıra Proklus entelektüel bir yaşam sürmüş, birçok eser bırakmış ve bilimi bir ibadet türü olarak görmüştür. Onun yaşamı boyunca Gök'lerde olan (idealar, fikirler, tanrılar...) ile Yer'de olan (maddi âlem, duyulur dünya) arasında ortak bir geçiş alanı üzerinde kafa yordüğünü söyleyebiliriz. Platon bu iki dünya arasındaki geçişi muğlak bırakmıştı. Yeni Platonculuk bu geçiş üzerine doğmuş olsa da sorun çözüme kavuşmuş görünmüyordu.

İstanbul, o dönemde (bugün olduğu gibi) kozmopolit bir yapıya sahipti. Hem ticaretle hem de felsefede farklı anlayış ve görüşteki insanların bir arada yaşadığı bir kentti. Proklus'un içindeki felsefe tutkusu mesleğini

baskın geldi. Felsefede daha da derinleşmek istediğinden İskenderiye'ye, bu kez Aristoteles'in mantık ve matematik üzerine olan çalışmalarında derinleşmek için döndü. Yaşadığı çağda Aristoteles'in ortaya koyduğu sistematik felsefe, Kilise'nin de siyasi erkin de dayanak bulduğu bir zemin sunuyordu. Proklus, parlak bir öğrenciydi, kısa zamanda eğitim gördüğü okuldaki felsefe müfredatının tamamına hâkim oldu. Fakat Proklus daha fazlasını istiyordu. Bu yüzden ilk fırsatta rotasını Atina'ya çevirdi.

Proklus henüz 18 yaşında iken Atina'ya geldi ve Platon'un kurduğu Akademi'ye hayranlık duymaya başladı. Babasının nüfuzunu kullanarak kendisini okula öğrenci olarak kabul ettirdi. Akademi'de çağın en önemli hocalarından Plutarch ve Syrianus'tan dersler almaya başladı. Plutarch ile Platon'un Phaidros'unu ve Aristoteles'in *Ruh Üzerine* çalışmasını okudu. Plutarch öldükten sonra Syrianus Akademi'nin başına geçti ve Proklus bu kez de usta Syrianus ile çalışmaya başladı.

Bu dönemde Akademi'nin mevcut müfredatı ile eğitim görmeye devam etse de Syrianus onunla özel olarak ilgilendi ve müfredat dışı felsefe sohbetleri ile Proklus'a başka boyutlar açtı. Onun çalışmalarında Syrianus'un etkisi büyüktür. Akademi her ne kadar Yeni Platoncu çağını yaşasa da yaşlı Syrianus ona Sokratik felsefeyi ve özellikle Aristoteles felsefesini yalın bir biçimde aktarmayı başardı. Fakat felsefenin gizemlerine Asclepigения adında bir kızın vesile olduğu yazılıdır.

Proklus, Syrianus ile 6 yıl kadar çalıştıktan sonra Syrianus hayatını kaybetti ve böylece Akademi'nin başına Proklus geçti. Proklus Akademi'nin başında ölümüne kadar, yaklaşık 50 yıl kadar kaldı.

Ona, Platon'un halefi anlamında Yunanca "Diodokhos" lakabı verildi; çünkü onun Platon'un eflatun pelerinini miras aldığına inanılıyordu.

Öğrencileri ve Akademi'deki diğer hocalar tarafından inanılmaz çalışkan birisi olarak anlatılmıştır ve oldukça sıkı bir programla çalıştığı söylenir. Gününe günde başında ibadet ederek başlardı, bunun devamında gününün tamamını kaplayan dersler, tartışmalar ve kendi çalışmalarıyla ilgilendiği bir program olurdu. Günde mutlaka 700 satır kadar yazı yazdığı söylenir.

Doğu Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlık hâkimken, Proklus bir pagan olduğu için birtakım sıkıntılar yaşadı. Örneğin okulda ibadetlerini her zaman kimsenin göremeyeceği özel bir alanda yapmıştır. Çünkü pagan olduğu bilindiği halde, Hıristiyan ağırlıklı bir toplumda pagan ibadetlerini gerçekleştirmek dönemin koşullarını düşünecek olursak, onun için oldukça tehlikeliydi. Bu tehlikeden kaçamadığı zamanlar da olmuştur. Hükümet ile inanışları yüzünden ters düşen Proklus hayatının bir bölümünü sürgünde geçirmek zorunda kaldı. Atina'yı terk etmeden önce şehirde anti-pagan aktiviteler artmıştı. Bu yüzden Proklus Lidya topraklarına doğru yol aldı ve orada yaklaşık bir sene geçirdi.

Sürgünde olduğu günlerde Doğu mistik düşüncesi ile tanıştı. Bu dönemde felsefenin tinsel taraflarına eğildi ve Yeni Platonculuk'un teolojik konularıyla ilgilenmeye başladı. Yani Tanrı, metafizik, varlık ve yaratılış konuları ilgi alanıydı.

Mistik eğilimler içinde olan Yeni Platoncuların ana konularından biri olan Keldani Kehanetleri üzerine de bir dönem çalıştı ve teoloji üzerine iki ana eseri olan *Platon'un Teolojisi* ve *Teolojinin Öğeleri* kitaplarını kaleme aldı. Bu iki eser, kendisinden sonraki ortaçağ tümmeller tartışmalarının en önemli kaynağı haline geldi. Rönesans'a gelindiğinde Proklus'un kurduğu dizge diyalektik düşünmenin de başat sistemi kabul edildi. Hegel, *Felsefe Tarihi*'nde ona ve diyalektiğe kazandırdığı yeni biçimi uzun uzun ele almıştır. Hegel'e göre Proklus düşüncenin özüne dair parlak bir buluş yapmıştır. Çok Bir'den çıkar ve yeniden Bir'e döner. Bu devinim üçlü bir düşünmedir:

Varlık: Bir, Güzel Olan'dır. Estetik'in konusudur. Sanat, burada teoloji ve matematik ile iç içedir. Mitoloji bu açıdan teolojinin estetik özünü açığa çıkarması açısından önemlidir. Matematik de teolojinin soyut yanını kavramak için önemlidir.

Evren: Birden çıkan Çokluk alanı, Gerçeklik'tir. Burası metafizik ve fizik alanın iç içe geçtiği yerdir, düzen aranır, bilim düzen araştırır, büyü de bu anlamda bir bilimdir.

Ruh: Çokluk alanının yeniden Bir'e kavuşması, Simetri'dir. Etik ve Hukuk'un ilgi alanına girer. Ruh, Bir'i adalet kavramıyla kavrayabilir.

Proklus gerek teoloji, felsefe, gerekse metafizik, matematik alanlarında önemli eserler vermiştir. Eserlerinin çoğu kayıp olsa da, bugün Proklus'un felsefi görüşlerinin ortaçağ felsefesine doğrudan etkisi kabul görmektedir.

Platon'un çalışmalarından çok etkilenen Proklus, Platon'un çeşitli çalışmaları üzerine de eleştiri yazıları kaleme almıştır.

Proklus'un hayatını kaleme alan Marinus'un anlatılarına ve ortaya koyduğu belgelere göre, Proklus'un Tanrıça Athena'ya ciddi bir bağlılığı vardı. Marinus, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Dionysos Tiyatrosu'nun karşısındaki Athena heykelini indirdiği günün gecesinde Proklus'u rüyasında bir kadının ziyaret ettiğini, kendisinin evinden kovulduğunu ve Proklus'un evinde misafir olmak istediğini anlatır.

Proklus, 73 yaşında, 50 yıl kadar Akademi'nin başında kaldıktan sonra eceliyle vefat etti. Mezarı Likavittos, Yunanistan'da bulunmaktadır.

"Her şey, her şeyin içerisinde." "

"Panta en pasin."

Yeni Platoncu bir filozof olan Proklus'un çalışmalarında Platon'un etkileri hem dolaylı olarak hem de doğrudan görülür. Kendi fikirleri ve sistemi üzerinde durduğu çalışmalarında Platonik bir bakış açısı hâkimdir.

Platon'u eleştirdiği yazılarında ise mistik filozof Iamblichus'tan esinlendiği bir sistem ile incelemelerini yapar. Bu sistem Platon'un İdea'sını üçlü bir dizgede ele almaktır. Bir sonraki adımda ise etkin ve yetkin olduğu konuları kullanarak (metafizik, fizik, teoloji, etik) tartıştığı bu konuya farklı açılardan yaklaşım somut açıklamalara ve yorumlara varmaya çalışır.

Proklus'un döneminde Akademi'deki eğitimin temeli Platon'un diyaloglarının yorumlanması ve incelenmesiydi. Okuldaki müfredat iki bölümden oluşmaktaydı. İlk bölümde bilginin saf doğası üzerine, etik

üzerine, mantık üzerine, fizik üzerine, teoloji üzerine ve her şeyin nedeni üzerine; toplamda 10 tane olmak üzere 10 diyalog incelenirdi.

İkinci bölümde ise Proklus'un kendi çalışmalarında da birincil olarak eğildiği iki diyalog yer almaktaydı: *Timaios* (fizik üzerine) ve *Parmenides* (teoloji üzerine). Proklus evrenin nedeni olan ilk nedene, ilk ilkeye "Panta en pasin" demiştir. Bu, her şey her şeyin içinde olma durumudur. Tanrı, Bir'dir, hem kendisi olarak vardır, hem Çok'un nedenidir, hem de Çok'un içindedir. Bu fikre Philon'un yorumlarından ulaştığını söyleyebiliriz. Philon, Yuhanna İncili'nin ilk ayetlerini bu yönde yorumluyordu: "Başlangıçta Kelam vardı, Kelam Tanrı nezdinde idi, Kelam Tanrı idi.."

Proklus'a göre, bu İdea'nın doğasıdır ve İdea teslis'tir, üçlemedir. Proklus buna üç tanrı olarak da bakar. Bu açıdan bakıldığında kendisini önceleyen Plotinos'tan farklı düşünür. Proklus'a göre her şeyin nedeni Tanrı, Bir, mutlak birliktir, aşkındır, bölünemez Varlık'tır. İkinci uğrak Çokluk alanıdır, Evren dediğimiz alandır ve üçüncü durak Bir ve Çok'un birliği olan evredir. Bu sonuncu evre, var olan her şeydir, birdeki çok, çoktaki birdir. Yani akıldır. Akıl, varlıkla evrenin birliğidir.

Panta en Pasin, bu üçlü dizgeyi anlatan felsefi bir mottodur adeta...

Proklus bu fikirlere *Timaios*'un üzerinde çalışırken ulaşmıştır. Sözüünü ettiği "Varlık" kavramı ise *Parmenides* ile anlaşılabilir.

Parmenides'teki açıklamalar ve sorular, Bir olanın kaynağı üzerine yapılan sorgulamalar ve dünyayı oluşturduğu sorgulanan temel ilkeler, Proklus için *Platon'un Teolojisi* çalışmasının önünü açmıştır.



Platon'un Teolojisi üç ana bölümden oluşur.

Birinci bölüm tanrılar hakkındaki genel kanıların sorgulanmasını içerir ve bu kanılardan tanrıların isimlerine ve görevlerine dair fikirler sunar.

İkinci bölümde ise tanrılar arasındaki ilişkileri ve hiyerarşiyi inceler. Her koşulda Bir olan Tanrı'nın dışında bir de ikincil tanrılar vardır. Aristoteles her şeyin nedeni olan Töz'ün dışında ikincil tözlerden bahsetmiştir. Örneğin nitelik, nicelik, form gibi...

Eserin üçüncü kısmı ise maalesef kayıptır fakat eserin günümüze ulaşan kısımlarında belirtilenlere göre eserin bu bölümünde Yunan mitolojisinin ana tanrıları ve yarı tanrıları, doğa kuvvetleri ve zihinsel yetiler açısından incelenmiştir.

Philon bunlara melekler diyordu. Melek, İbranice Molek (doğa kuvvetleri), Arapça Meleke (zihinsel yetiler) demektir.

Proklus, Platon üzerine eleştirilerini yazarken Aristoteles'e de eleştirilerde bulunur. Proklus'a göre

Platon'un soyut varlıklar üzerine kurduğu teoriler, Aristoteles'in çağrışım ile öğrenme teorisinde etkili olmuş fakat yetersiz kalmıştır. Aristoteles'i daima Platon'un önüne geçmekte zorlanan bir tilmiz olarak değerlendirmiştir.



Proklus'un çalışmalarında Platon fazlasıyla görülse de onun Yeni Platoncu açıklamaları, Platon'un çalışmalarına övgüden çok daha fazlasını sunar. Bir anlamda Platon'un İdea kavramını geliştirmiştir, Aristoteles'in "Öz, görünüşe çıkar" önermesini Platon'un İdea'larına uygulamıştır.

Proklus, eserlerine soru sorarak başlar ve soru sorarak bitirir. Bu yüzden Proklus'un eleştirileri soruları anlamak ve soru sormak üzerinedir. Eserlerinde soruların gittikçe çoğalması Proklus'u filozof kılan ana özelliklerden bir tanesidir.



*“Her Şey
O’nunla
başlar ve
O’nunla
varlığını
sürdürür.”*

